

1720 şenliğinde
cambaz, cengi
ve sâzendeleri
tasvir eden
minyatürler
(*Surnâme-i Vehbî*,
TSMK, III. Ahmed,
nr. 3594,
vr. 54^a, 115^b)

çelerini, köşkleri ve diğer eğlence yerlerini tahrip etmesine engel olamadı (Subhî, s. 6 vd.). Böylece bu dönemin zevk ve eğlenceye bakan yönü sona erdiyse de yenileşme ve Batı'ya açılım faaliyetleri sürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 129, s. 185; nr. 133, s. 237; nr. 134 s. 156, 190; nr. 135, s. 303; Silâhdar, *Nusretname*, s. 384-385, 388-389, 396 vd.; Râşid, *Târih*, IV, 311; V, 145-449; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, tür.yer.; Mehmed Efendi, *Le paradis des infidèles* (ed. Cl. Galland - G. Veinstein), Paris 1981; Subhî, *Târih*, s. 6 vd.; *Destârî Sâlih Tarihî* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, tür.yer.; M. M. Montagu, *Türkiye Mektupları: 1717-1718* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman Gazetesi), s. 66-67; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Vecdi Bürün), İstanbul 1991, VII, 249 vd., 347 vd.; M. de Bonnac, *Mémoire historique sur l'ambassade du France à Constantinople* (ed. Ch. Schefer), Paris 1894, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200* (İstanbul 1930), İstanbul 1988, s. 63-68, 71, 77-81, 85-91, 94-97, 100-101, 105-107; a.mlf., *Lâle Devri* (haz. Haydar Ali Dirioz), İstanbul 1973; a.mlf., "Eski Kâğıthâne Âlemleri", *Akşam*, İstanbul 7 Mart 1936; 1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: *Abdi Tarihî* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 147-148, 152 vd.; IV/2, s. 513 vd.; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958; a.mlf., "Kâğıdhâne'ye Dair Bazı Bilgiler", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 335-374; a.mlf., "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", *TD*, IV/7 (1952), s. 85-126; V/8 (1953), s. 85-104; VI/9 (1954), s. 23-38; a.mlf., "Ahmed III", *DİA*, II, 36-38; a.mlf., "Dâmâd İbrahim Paşa, Nevşehirli", a.e., VIII, 441-442; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kırıatlı), Ankara 1970, s. 46-48; M. L. Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, New York 1978, s. 17 vd.; Mehmet İpsirli, "Lâle Devri'nde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul

1987, s. 33-42; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2002, s. 42, 46-50, 63, 86; Arslan Terzioğlu, "Türk-İslâm Kültür Çerçevesinde Uçma Denemeleri, Otomatik Makinalar, Denizaltı ve Roket Teknolojisi", *Türkler* (nşr. Hasan Celâl Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 265; Faik Reşit Unat, "III. Ahmed Devrine Ait Bir Islahat Takriri", *TV*, I/2 (1941), s. 81-160; W. Heinz, "Die Kultur der Tulpenzeit des Osmanischen Reiches", *WZKM*, sy. 61 (1967), s. 62 vd.; N. Suner Pekin, "Yahya Kemal'le Konuşmalar ve Hatıralar", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, sy. 3, İstanbul 1988, s. 265; Salim Ayduz, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divan: İlmî Araştırmalar*, II/3, İstanbul 1997, s. 143 vd.; Irène Melikoff, "Lâle Devri", *EP* (Fr.), V, 645-648.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

□ EDEBİYAT. Gündelik hayatta, güzel sanatlarda, ilim ve teknik alanlarında yenileşmenin kısa fakat yoğun bir dönemi olan Lâle Devri edebiyatta da etkilerini göstermiştir. Dönemi yaşamış olan şairlerin eserlerinin çoğunda toplum yaşayışıyla divan şiiri arasındaki ilişkinin geçmiş yüzyıllara kıyasla en üst seviyede olduğu dikkati çeker. Bu ilişki bir taraftan örf ve âdetlerin, eğlence hayatının, çeşitli mekân tasvirlerinin, mahallî özelliklerin karmaşık mazmun ve belâgat oyunlarına sapsmadan oldukça yalın ifadelerle şiire yansması, diğer taraftan şiirin her dönemden daha fazla çeşitli halk tabakaları arasında ve gündelik hayat içinde okunması ve besteleriyle terennüm edilmesi suretiyle olmuştur. Bu karşılıklı etkileşimde, halkın itibar ettiği devletlerinin güzel sanatlara ve edebiyata gösterdikleri teşvik edici ilginin de rolü önemlidir. Başta devrin hükümdarı III. Ahmed ve sadrazamı Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa olmak üzere devlet ricâlinin şiir, mûsiki, mimari, nakış gibi sanat eserlerine yakın

dan ilgi duyması saray çevresinde sanatçıların yer almasına, böylece giderek estetik duyarlılığa sahip şahsiyetlerin yetişmesine zemin hazırlıyordu. Başka bir açıdan saray mensuplarının ve İstanbul halkının eğlence hayatına aşırı düşkünlüğü şiiri de kaynağını sathî bir dünya lezzetinde ve zevkperestlikte bulan bir hayat felsefesine (hêdonisme) sevketmekteydi. Nedîm'in, "Gülelim eğlenelim kâm alalım dünyâdan / Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'a" mısraları bu felsefeyi özetleyen bir formül olmuştur.

Şehrin yeniden imarı, başta Kâğıthane olmak üzere İstanbul'un bazı mekânlarında eğlence âlemlerinin tertibi, giderek yaygınlaşan bir moda halinde saray, kasır, köşk yahut çeşme, sebil, havuz ve bahçelerin inşası gibi faaliyetler dönemin şairlerini de kasideler ve tarih manzumeleri yazmaya yönlendiriyordu. Sanatın devlet adamlarınca özendirilmesi ve sanatkârların himaye edilmesi şairlerin de hemen her fırsatı değerlendirip ramazânîyye, yidiyye, şitâîyye, bahârîyye, kasriyye gibi türlerde şiir yazmalarına vesile oluyordu. Bu döneme ait divanların kaside bölümleri sosyal olayların, tarih manzumeleri mimari tarihinin, şarkılar ve gazeller eğlence hayatıyla sanat ve estetik anlayışının bir bakıma belgeleri durumundadır. Bu arada dünyevî zevkleri terennüm eden gazel ve şarkı gibi nazım şekilleri de halk arasında rağbet görüyordu. Yazın açık mekânlara has eğlence ve şenliklerde kışın da helva sohbetleri ve saz fasıllarında mûsiki ve şiir birbirine bağlı iki sanat olarak itibardaydı.

Lâle Devri'ni idrak eden pek çok şair, III. Ahmed ile veziri Damad İbrâhim Paşa'nın sanat zevkine uygun olarak değişik şiirler yazıyor, bunlardan özellikle Nedîm, Seyyid Vehbî, Nahîfî, Ahmed Neyfî, reis-i şâirân Osmanzâde Ahmed Taib, İzzet Ali Paşa, tarihçi Râşid Mehmed, Dürrî Ahmed Efendi, Şeyhülislâm Ebûishakzâde İshak Efendi, Kâmfî, Mustafa Sâmî, Râsîh, Çelebizâde Âsım Efendi, Nazîm, Münîf ve Hâtîf gibi şairler, İstanbul'daki sanat ve eğlence ortamından ilham alarak yerli hayatı şiirlerine yansıtıyorlardı. Daha önceki yıllarda başlamış olan mahallîlik cereyanı bilhassa bu dönemde şiire halk hayatından ve halk zevkinden çizgiler kazandırmış, Türkçe, halk deyimleri ve halk söyleyişleriyle zengin ve sade bir güzelliğe kavuşmuştu. Dürrî Ahmed Efendi'nin kardeşi olan Sâdî Çelebi'nin, "Eğer memdûh ise Türkî lisanda nazm - perver-

lik / Sefs ü vâzih ister dinleyen fehmi eyleyen anı / Nice Türkî denir ol şî're kim her lafzının halli / Lugatlar bakmağa muhtâc ede meclisde yârânı" dediği anlayış, devrin şiir meclislerinde bir Türk nazım şekli olan şarkıların çoğalmasına ve hece vezniyle şiirler söylemeye kadar varacak bir mahallilik fikrine kapı araladı. Bunun sonucu olarak divanlarda halk deyimleri, halk töresi ve halk felsefesine ait ifadeler çoğalmaya başladı. Bu anlayışın bir bakıma öncüsü sayılan Nedim'in divan şiirine getirdiği yenilikler, Lâle Devri'nin Osmanlı edebiyat ve sanatında bir neoklasizm olarak gücünü hissettirmesine yol açtı. Bu doğrultuda İstanbul'a dair hayat sahnelerini şiirleştiren Nedim, eğlence ve mahallî hayatı anlattığı şarkı ve gazelleri kadar divan şiirinin aşk anlayışını da hayata yansıttı; zihinlerdeki sevgiliyi sokağa indirerek dokunulabilen, hatta sitem edilebilen şuh bir sevgili haline getirdi.

Çağın Nedim kadar önemli diğer şairi Seyyid Vehbî de bu döneme ait olaylardan ilham alarak manzumeler yazmıştır. Saraya yakınlığı ile başta eğlence meclisleri olmak üzere hayatı ve zevki ilgilendiren her şey onun konuları arasındadır. Aya-sofya'ya açılan Bâb-ı Hümayun önündeki meydana yaptırdığı çeşme için bizzat III. Ahmed'in, "Besmeleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle dua" biçimindeki tarih mısraını, başına "aç" kelimesini ilâve ederek hem ebced yönünden hem de uygun bir kaside ile tamamlaması onu Lâle Devri'nin önemli şairleri arasına sokmuştur. Padişah tarafından verilen "reis-i şâirân" rütbesiyle şairliği resmîyet kazanan Osmanzâde Ahmed Taib ise bu dönemin sade dille yazan güçlü şairlerindendir.

Lâle Devri'nde Türk şiiri İran geleneğinin etkisinden sıyrılmış, İran kaynaklı klasik mesnevi konuları bırakılarak değişik konularda gazellerle millî nazım şekli olan şarkılar yanında yerli hayattan veya tasavvufî ilham alan mesnevîler de yazılmıştır. Bu döneme ait şarkı ve gazellerin daha ziyade bestelenmek için yazılmış olması dilleri ve konuları yönünden onları halka yakınlaştırmakla kalmamış, müzik ile de bütünleşmelerine fırsat tanımıştır. Gerek pek çok şairin aynı zamanda müşkişinas olması, gerekse bestekâr sayısında görülen artış (*Şeyhülislâm Esad Efendi, Atrabü'l-âsar fî tezkireti urefâi'l-edvâr* [nşr. H. S. Arel], *Musiki Mecmuası*, sy. 9-24, Kasım 1948 – Şubat 1950) bu dönemde şiirle müzik ilişkisini açıkça gösterir. Bestekârlar arasında Nazım, Nâyî Osman Dede, Ebubekir Ağa ile Kadızâde Mustafa

Çavuş, icracılardan Reşid Çelebi ile Eyüp-lü Mehmed Rızâ devrin en ünlü müşkişinaslarındandır. Bu devrin şair ve bestekârlarından çoğu ilmi hayatın da merkezinde yer alıyor ve tercüme heyetinde üye bulunuyordu (Uzunçarşılı, IV/1, s. 153). Ünlü nakkaş Levnî, pek çok edebî esere çizdiği minyatürler sayesinde renk ile şiiri buluşturmuştur. Devrin tezkirelerini ise Safâî Mustafa, Sâlim ve İsmâil Belîğ yazmıştır.

Lâle Devri yaşandığı çağdan sonra da pek çok şiire (bibl. Akay) ve edebî esere konu olmuştur. Ahmet Refik'in (Altınay) döneme ad olan incelemesi *Lâle Devri: 1130-1143* (İstanbul 1331), Musâhibzâde Celâl'in Odeon Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunu *Lâle Devri* (1914), Faik Âli Ozansoy'un *Nedim ve Lâle Devri* adlı tiyatro eseri (İstanbul 1950), Enver Behnan Şapolyo'nun *Lâle Devrinde Şair Nedim'in Aşkı* ismini verdiği tarihî romanı (Ankara 1952) ve Ahmet Kabaklı'nın *Şair-i Cihan: Nedim* adlı senaryo-romanı (İstanbul 1996) bu hususta yazılmış müstakil eserlerden önemli olanlarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nedim, *Divan* (nşr. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1951, neşredenin önsözü, s. I-XIII; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsar fî tezkireti urefâi'l-edvâr* (nşr. Hüseyin Sâdeddin Arel, MM içinde), sy. 9-24 (1948-50); M. M. Montagu, *Türkiye Mehtupları: 1717-1718* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman Gazetesi), s. 139-142; Ahmed Refik [Altınay], *Lâle Devri*, İstanbul 1912, tür.yer.; İbrahim Alâettin [Gövsâ], *Nedim*, İstanbul 1932, s. 8-13; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 153; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 745-747; Hasibe Mazoğlu, *Nedim*, Ankara 1988, s. IX-X; a.mlf., *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara 1992, s. 1-10; Hasan Akay, *Fetih'ten Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul*, İstanbul 1997, s. 997, 1002, ayrıca bk. İndeks; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi: Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Edisyon Kritiği*, İstanbul 1997, s. 26-27, 33-36; Muhsin Macit, "Mahallileşme Cereyanı ve Nedim", *Osmanlı*, Ankara 1999, IX, 711-717; Mustafa Armağan, "Lâle Devrinin Siyah Beyaz Fotoğrafı", *İstanbul Armağanı IV*, İstanbul 2000, s. 25-39; Emine Eroğlu, "Cevad Rüşti Bey'in Lâle Devriyle İlgili Yazıları", a.e., s. 143-156; İskender Pala, "Nedim ve Lâle Devri", a.e., s. 75-86; Salim Ayduz, "Bilimsel Faaliyetler Açısından Lâle Devri", a.e., s. 159-193; Hayri Yenigün, "Lâle Devri Bestekârları", *TY*, I/4 (1960), s. 47-48; II/5, s. 59-60; II/6, s. 53-54; II/7 (1960), s. 47-48; W. Heinz, "Die Kultur der Tulpenzeit des Osmanischen Reiches", *WZKM*, sy. 61 (1967), s. 62-116; Abdülkadir Karahan, "Seyyid Vehbî", *IA*, X, 543-547; Irène Melikoff, "Lâle Devri", *EP* (Fr.), V, 645-648; Öztuna, *BTMA*, I, 472; Beşir Ayvazoğlu, "Lâle Devri", *TDEA*, VI, 64-65; Necdet Sakaoğlu, "Lâle Devri", *DBİA*, V, 182-185.

İSKENDER PALA

LÂLEKÂİ (اللاکائی)

Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Hüseyn) Hibetullah
b. el-Hasen b. Mansûr
el-Lâlekâî et-Taberî er-Râzî
(ö. 418/1027)

Hadis hâfızı, kelâm âlimi
ve Şâfiî fakihî.

Takunya yapıp sattığı için Arapça'da bu anlama gelen "levâlik" kelimesine nisbetle Lâlekâî diye tanındı (Sem'ânî, V, 669). Taberistanlı olup bir müddet orada yaşadktan sonra önce Rey'e gitti, ardından Bağdat'a yerleşti. Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Ca'fer b. Abdullah el-Fennâkî, İsmâ b. Ali b. İsmâ el-Vezîr, Ebû Tâhir el-Muhallîs, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Cündî, Ebû Ahmed el-Faradî, İbn Ebû'l-Fevâris ve Ebû Mes'ûd ed-Dimaşkî'nin de aralarında bulunduğu yüzü aşkın hocadan hadis dinledi. Kendisinden Hatîb el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Ukberî, oğlu Ebû Bekir Muhammed b. Hibetullah ve İbn Zehrâ Ahmed b. Ali et-Tureysîsi hadis rivayet etti. Bağdat'a göç edinceye kadar sadece hadis ilimleriyle meşgul olan Lâlekâî'nin Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den Şâfiî fıkhi öğrendiğine dair bilgilerden hareketle (Hatîb, XIV, 70; İbnü'l-Cevzî, VIII, 34) onu Şâfiî fakihleri arasında sayanlar olmuşsa da (Brockelmann, *GAL*, I, 192; Sezgin, I, 501) Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*'sında yer almaması, kendisinin amelî mezhebi konusunda kesin bir bilgi bulunmadığını göstermektedir.

İyi bir hadis münekkidi kabul edilen ve görüşlerine başvurulana Lâlekâî amelde ehl-i hadîs, itikadda Selef yolunu benimsemiştir (İbn Kesîr, XII, 25). Silefi, Lâlekâî'nin tedlîs yaptığını söylemiş, râviler hakkında verdiği bazı bilgiler dolayısıyla yanlışlıkla suçlandığı olmuştur. Lâlekâî 6 Ramazan 418'de (10 Ekim 1027) Dinever'de vefat etti. Erken yaşta öldüğü için hadis bilgisinden ve eserlerinden yeterince istifade edilemediği belirtilmektedir.

Eserleri. 1. *Şerhu uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*. Çeşitli kaynaklarda *es-Sünne*, *Şerhu's-sünne*, *Şerhu i'tikâdi Ehli's-sünne*, *Hucecû uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, *Şerhu huceci uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, *Mezâhibü Ehli's-sünne* gibi adlarla da anılır. Lâlekâî'nin hayatının sonlarında kalem aldığı anlaşılan eserin mukaddimesinde Selef'in sünnete bağlılığı, aklı esas